

ΠΟΛΙΤΙΚΗ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΑΚΡΟΔΕΞΙΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ: Κοινωνικοψυχολογικές προσεγγίσεις

Βασίλης Παυλόπουλος
Τμήμα Ψυχολογίας ΕΚΠΑ

ΨΧ116: Πολιτική Ψυχολογία
Χειμερινό εξάμηνο 2024-2025

Προσαρμογή από: Pavlopoulos, V. (2018). Politics, economics, and the Far Right in Europe: Social psychological perspectives. *Journal of Social Research and Policy*, 9(2), 43-57.

Περιγραμματα

- Η αναβίωση και η ρητορική της «νέας» ακροδεξιάς στην Ευρώπη
- Η ακροδεξιά στην περίοδο της οικονομικής κρίσης
- Από τη μακροοικονομία στην προσλαμβανόμενη απειλή: Θεωρητικά μοντέλα και εμπειρικά ευρήματα
- Επικοινωνιακές στρατηγικές της ακροδεξιάς
- Αντιδράσεις και πολιτικές του πολιτικού συστήματος
- Η ακροδεξιά και τα ΜΜΕ
- Συμπεράσματα

Η αναβίωση της ακροδεξιάς στην Ευρώπη

Πηγή

Economist, 14/9/2023

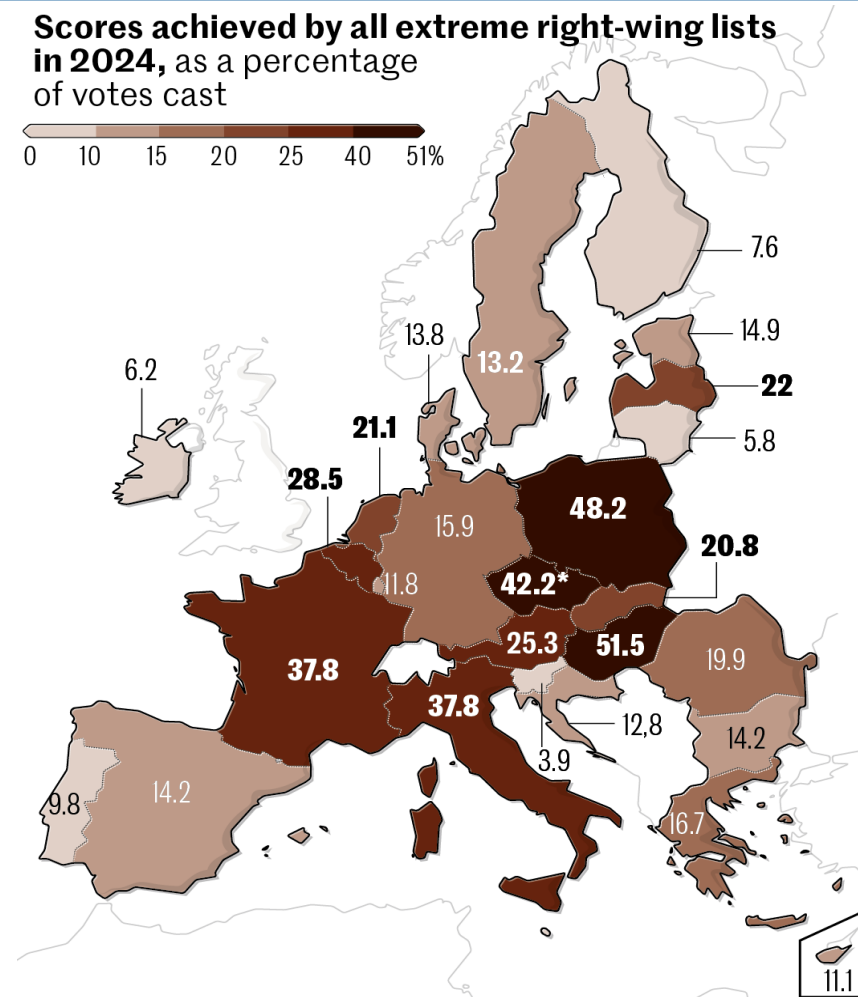
Support for nationalist or far-right parties
 Sep 2023 or latest, % polled

Sources: Politico Europe; national polls

Le Monde, 14/06/2024

Scores achieved by all extreme right-wing lists in 2024, as a percentage of votes cast

0 10 15 20 25 40 51%

*Czech Republic: coalition on the Ensemble list between conservatives and the extreme right (ECR): 22.27%.

Source: European Parliament

Infographic Le Monde

Η ρητορική της «νέας» ακροδεξιάς

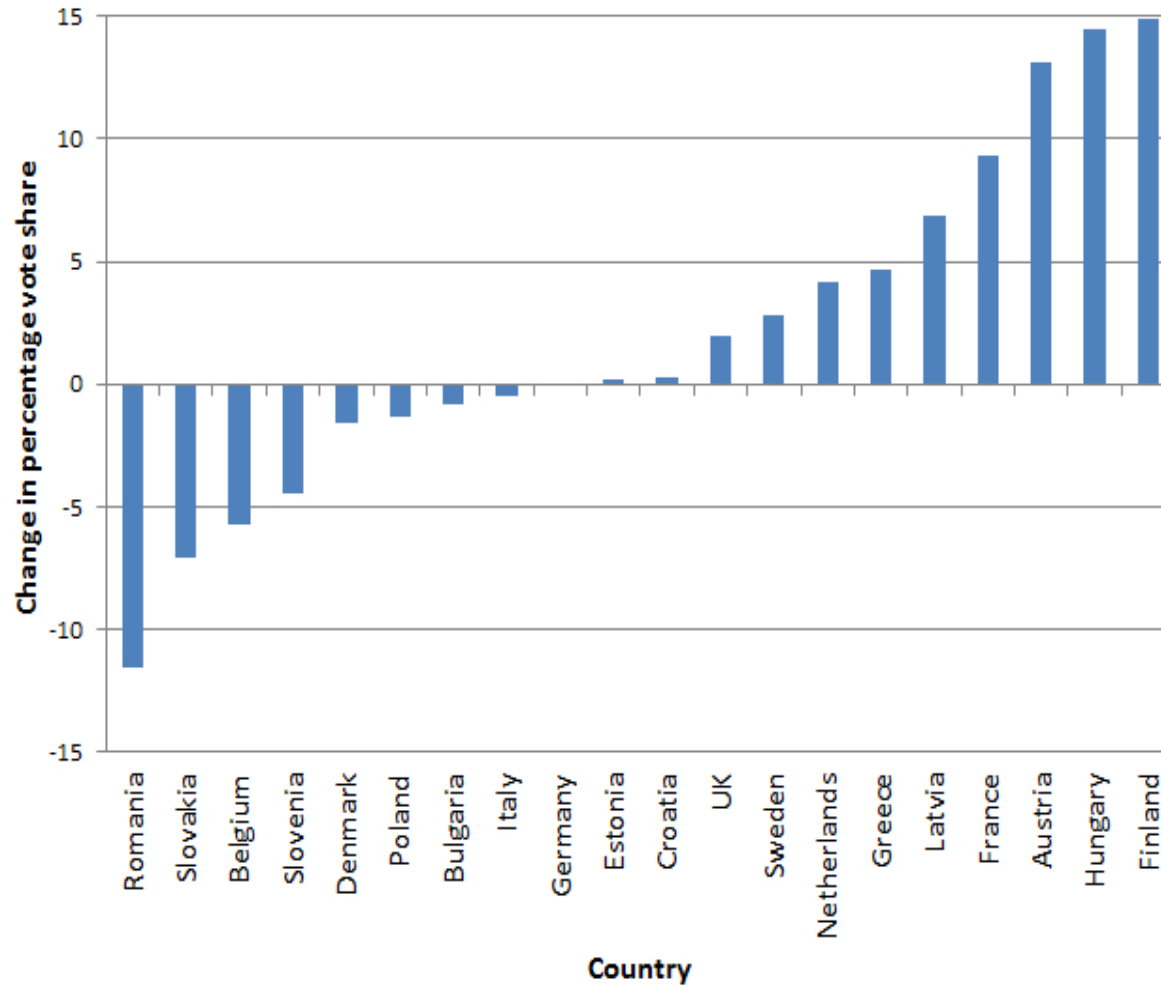
- Φασιστική ιδεολογία: ρατσιστική, αντιμεταναστευτική, αντισημιτική, αντικομμουνιστική.
- Η αναζωπύρωση του εθνικισμού εγείρει συναισθήματα εναντίον των μουσουλμάνων και της ΕΕ.
- Ένας νέος λαϊκισμός ενάντια στους κατεστημένους θεσμούς και τους πολιτικούς εκπροσώπους τους, υπέρ μη προνομιούχων ομάδων (π.χ. ηλικιωμένοι, άνεργοι).

Η διαμόρφωση της «νέας» ακροδεξιάς στην περίοδο της οικονομικής κρίσης

- Η αυξανόμενη δημοτικότητα των ακροδεξιών κομμάτων θεωρείται ισχυρή ένδειξη ότι το τρέχον κοινωνικοπολιτικό και οικονομικό σύστημα δεν έχει ανταποκριθεί στις προσδοκίες των λαών της Ευρώπης όσον αφορά την εργασία, την υγεία, την εκπαίδευση, την προσωπική ασφάλεια και την κοινωνική αλληλεγγύη (Langenbacher & Schellenberg, 2011).
- Ωστόσο, μια εξήγηση που βασίζεται αποκλειστικά σε οικονομικούς παράγοντες μπορεί να μην είναι επαρκής, καθώς δεν στηρίζεται πάντα από τα στοιχεία (Mudde, 2013):
 - Η Χρυσή Αυγή στη χρεωκοπημένη Ελλάδα
 - Το Freedom Party στην Ολλανδία της τριπλά θετικής πιστοληπτικής αξιολόγησης (AAA).

Μεταβολή του ποσοστού ψήφων των ακροδεξιών κομμάτων στις εκλογές πριν (2005-2008) και κατά τη διάρκεια (2009-2013) της οικονομικής κρίσης

Παρατηρείται παρόμοια κατανομή των χωρών της ΕΕ που κατέγραψαν αύξηση της ακροδεξιάς κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, συγκριτικά με το προηγούμενο διάστημα, και των χωρών που είχαν μείωση της ακροδεξιάς κατά την ίδια χρονική περίοδο (Mudde, 2013).

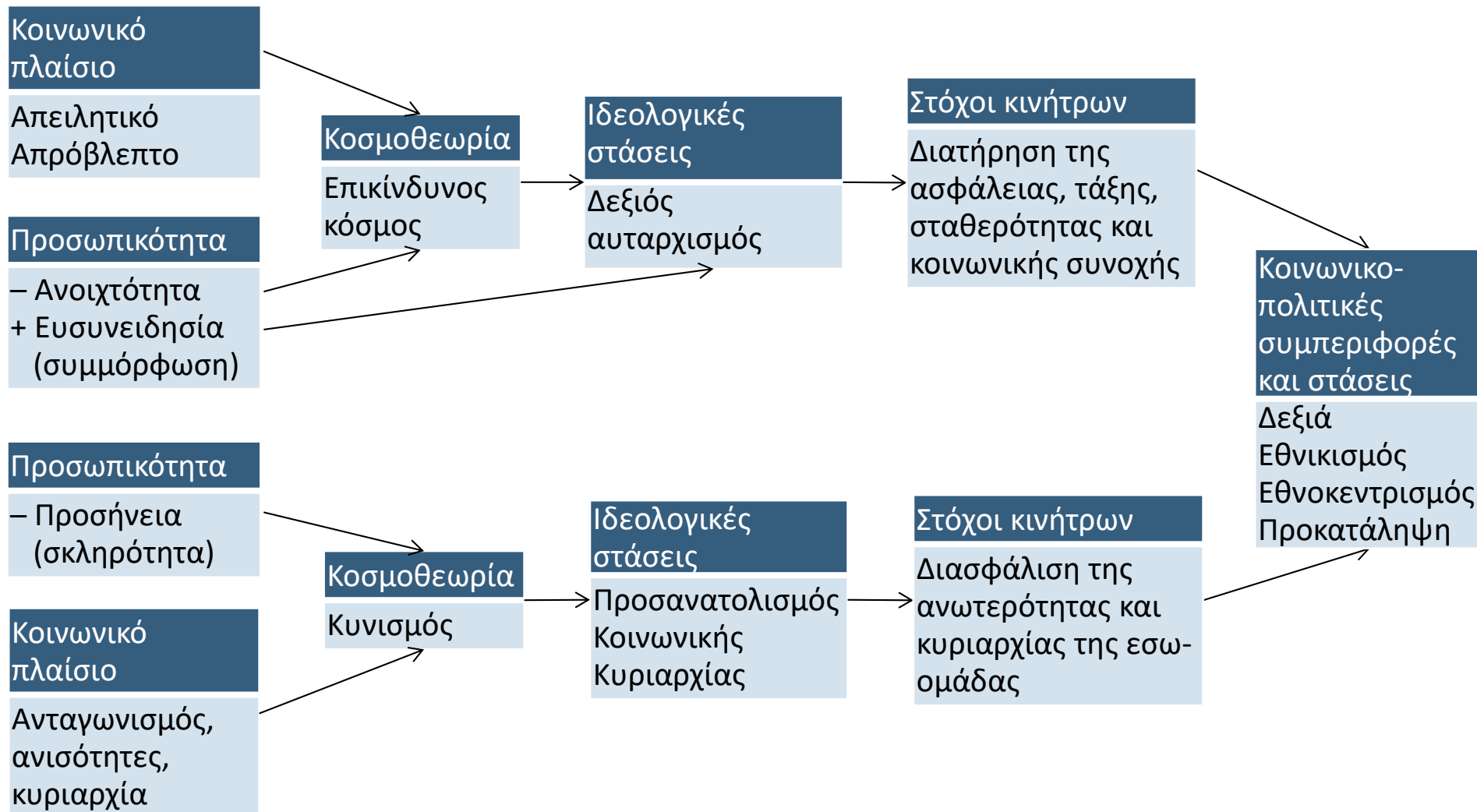
Από τη μακροοικονομία στην πρόσληψη της απειλής

- Δύο ιδεολογικές συνιστώσες που συνδέονται με την παροχή στήριξης σε ακροδεξιές πολιτικές:
 - Ο δεξιός αυταρχισμός (RWA) αναφέρεται στον κοινωνικό συντηρητισμό και την παράδοση έναντι της ανοιχτότητας, του φιλελευθερισμού και των ατομικών ελευθεριών (Altemeyer, 1981).
 - Ο προσανατολισμός κοινωνικής κυριαρχίας (SDO) αναφέρεται στην εξουσία, την ιεραρχία και τον οικονομικό συντηρητισμό έναντι της ισότητας και της κοινωνικής μέριμνας (Pratto et al., 1994).
- Οι παραπάνω ιδεολογίες αποτυπώνονται στις κοινωνικές πεποιθήσεις και στις κοσμοθεωρίες των ατόμων, οι οποίες με τη σειρά τους είναι προϊόντα της προσωπικότητας, της κοινωνικοποίησης και της έκθεσής τους σε συγκεκριμένα κοινωνικά πλαίσια (Duckitt & Sibley, 2010).

Το μοντέλο διπλής επεξεργασίας για τη διαμόρφωση κοινωνικοπολιτικών στάσεων και συμπεριφορών

Πηγή

Duckitt & Sibley, 2010 (προσαρμογή)

Από τη μακροοικονομία στην πρόσληψη της απειλής

- Άλλες κοινωνικο-ψυχολογικές θεωρίες των διομαδικών σχέσεων επικεντρώνονται σε παράγοντες του πλαισίου προκειμένου να εξετάσουν την πρόσληψη της απειλής:
 - Η Θεωρία Διαχείρισης του Τρόμου (Greenberg et al, 1986) προτείνει ότι η επίγνωση της θνησιμότητας αυξάνει την αποστροφή προς διαφορετικούς άλλους και απέναντι σε μειονότητες (π.χ. μετανάστες ή ομοφυλόφιλα άτομα).
 - Η Ολοκληρωμένη Θεωρία της Απειλής (Stephan & Stephan, 2000) εντοπίζει τέσσερα συστατικά που προκαλούν πρόσληψη της απειλής μεταξύ κοινωνικών ομάδων: ρεαλιστικές απειλές, συμβολικές απειλές, διαομαδικό άγχος, αρνητικά στερεότυπα.

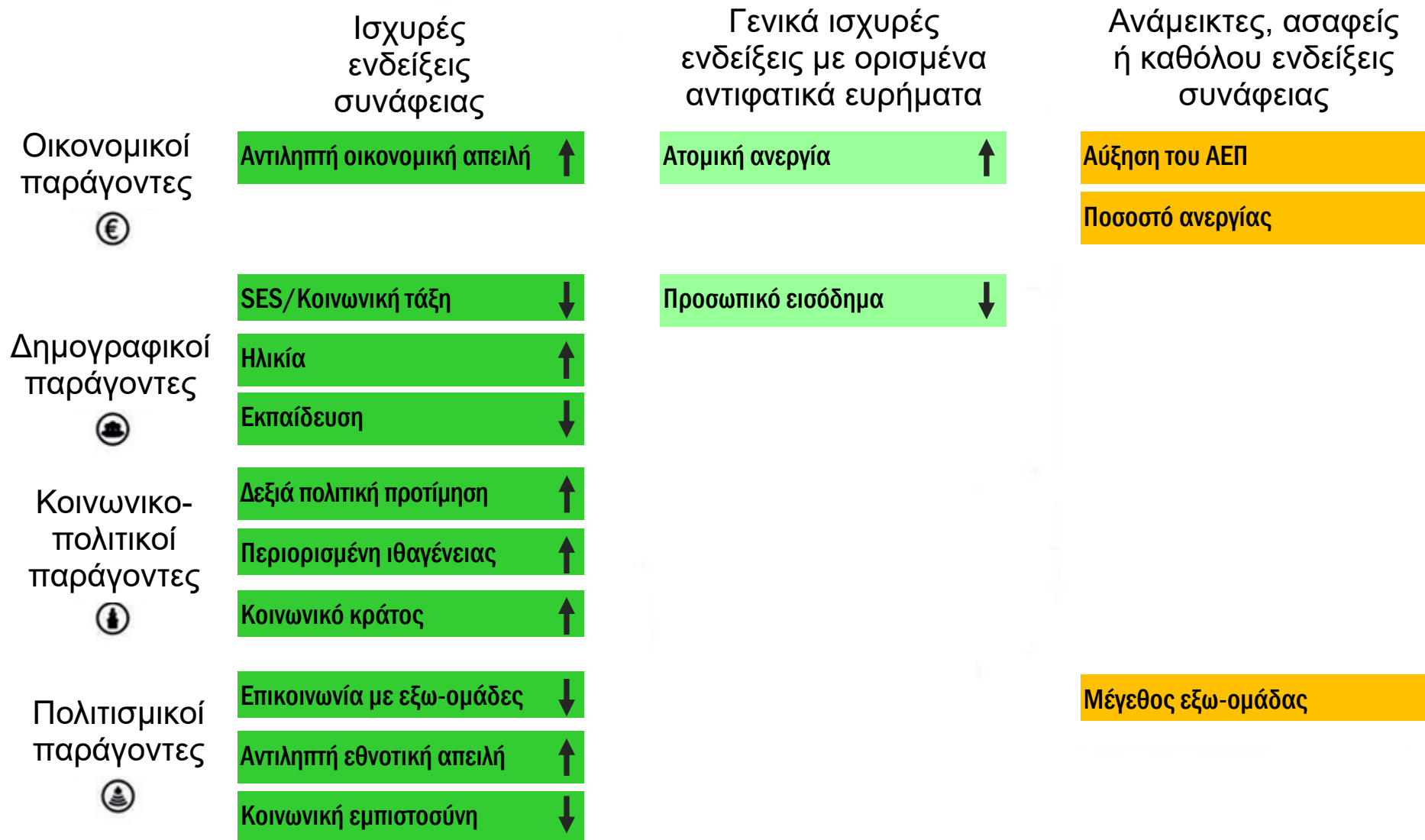
Προσδιοριστικοί παράγοντες της προσλαμβανόμενης ανισότητας και των απειλητικών κοσμοθεωριών

- Η έννοια της κρίσης δεν αφορά μόνο την υψηλή αντιξοότητα και την έλλειψη πόρων. Επιπλέον, βιώνεται ως δραματική υποβάθμιση που απειλεί εξίσου την υλική ευημερία και τις ταυτότητες.
- Πιθανοί προσδιοριστικοί παράγοντες αρνητικών κοσμοθεωριών πρέπει να αναζητηθούν, πέρα από τους «αντικειμενικούς» οικονομικούς δείκτες, στη σχετική θέση των ατόμων και των κοινωνικών ομάδων, όπως αυτή πλαισιώνεται από παράγοντες δημογραφικούς (π.χ. ηλικία, επίπεδο εκπαίδευσης), κοινωνικο-πολιτικούς (π.χ. καθεστώς ιθαγένειας, κράτος πρόνοιας) και πολιτισμικούς (π.χ. εθνική ταυτότητα, κοινωνική εμπιστοσύνη, διομαδική επαφή) (Rubin et al., 2014).

Παράγοντες συναφείς με τη μισαλλοδοξία

Πηγή

Rubin et al., 2014 (προσαρμογή)

Πλαισίωση της ακροδεξιάς ρητορικής και αντιδράσεις του πολιτικού συστήματος

- Οι ενδο-ομαδικές προσεγγίσεις εξετάζουν τις στρατηγικές που εφαρμόζουν τα ακροδεξιά πολιτικά κόμματα και οι ηγέτες τους, π.χ. προς υπεράσπιση των κατηγοριών που δέχονται για φασισμό και ρατσισμό.
- Οι διομαδικές προσεγγίσεις επικεντρώνονται στις αντιδράσεις και στις πολιτικές του πολιτικού συστήματος απέναντι στην άνοδο της ακροδεξιάς.

Επικοινωνιακές στρατηγικές της ακροδεξιάς: Αναβαθμονόμηση του φασισμού (Copsey, 2007)

- Τα σύγχρονα ακροδεξιά κόμματα υιοθετούν μια διπλή στρατηγική: Η ρητορική τους είναι επιθετική όταν μιλούν σε σκληροπυρηνικούς υποστηρικτές τους, αλλά πολύ πιο ήπια όταν απευθύνονται σε ευρύτερα ακροατήρια (Billig, 2001). Μερικά παραδείγματα αντλούνται από τους Φίγγου & συν. (2013), Goodman & Johnson (2013) και Johnson & Goodman (2013):
 - Μετατόπιση της εστίασης από τη φυλή προς την έκφραση ανησυχίας για την κατανομή των πόρων.
 - Το κόμμα παρουσιάζεται ως μετριοπαθής δύναμη, σε αντίθεση με άλλους εξτρεμιστές.
 - Οι ακροδεξιές πολιτικές εμφανίζονται να υποστηρίζουν κάποιες μειονοτικές, μη προνομιούχες ομάδες.

Επικοινωνιακές στρατηγικές της ακροδεξιάς: Αναβαθμονόμηση του φασισμού (Copsey, 2007)

- Επιστρέφει την ευθύνη στις αντίπαλες μειονοτικές ομάδες για προκατάληψη.
- Παρουσιάζει τους γηγενείς πληθυσμούς ως θύματα και όχι ως θύτες του ρατσισμού.
- Κατηγορεί μια απροσδιόριστη ελίτ για ρατσισμό απέναντι στους λευκούς και για επιβολή της πολυπολιτισμικότητας.
- Η ιδεολογική ακρότητα πλαισιώνεται ως απαραίτητη απάντηση σε εξίσου «ακραίες» κοινωνικοοικονομικές συνθήκες.
- Το κόμμα παρουσιάζεται ως μειοψηφία όσον αφορά την πολιτική εξουσία, αλλά ως πλειοψηφία όσον αφορά τις λαϊκές ανάγκες.

Αντιδράσεις του πολιτικού συστήματος απέναντι στην ακροδεξιά

- Καταγράφονται αυξανόμενες εκδηλώσεις μισαλλοδοξίας σε επίπεδο πολιτικών σε αρκετές ευρωπαϊκές χώρες. Ενδεικτικά: Η απόφαση της γαλλικής κυβέρνησης να απελάσει πάνω από 8.000 Ρομά (2010), οι νόμοι που περιορίζουν τη χρήση της ισλαμικής μαντίλας σε Γαλλία, Ολλανδία και Βέλγιο (2010-2012), η απαγόρευση των μιναρέδων στην Ελβετία (2009).
- Τέτοιες περιπτώσεις άρρητου ρατσισμού εξοικειώνουν τους πολίτες με τη μισαλλοδοξία, έτσι ώστε οι εκστρατείες της ακροδεξιάς να εμφανίζονται εν τέλει ως νομιμοποιημένες παραλλαγές των κατεστημένων κομμάτων του πολιτικού συστήματος.

Αντιδράσεις του πολιτικού συστήματος απέναντι στην ακροδεξιά

- Σε αρκετές ευρωπαϊκές χώρες, οι πολιτικοί χρησιμοποιούν την υποτιθέμενη απειλή μιας ακροδεξιάς αναζωπύρωσης, η οποία υποστηρίζεται από την οικονομική κρίση, για να προωθήσουν περιοριστικές πολιτικές. Στη συνέχεια, υπερασπίζονται αυτές τις ενέργειες ως αναγκαίες λόγω των ακροδεξιών πιέσεων και εμφανίζουν την κυβέρνηση τους ως τη μόνη ρεαλιστική λύση (Mudde, 2013).
- Οποιαδήποτε συλλογιστική αυτού του είδους είναι επικίνδυνη καθώς μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα μια αυτοεκπληρούμενη προφητεία υπερεκτιμώντας τον πραγματικό αντίκτυπο των ακροδεξιών κομμάτων σε χώρες όπου αυτά δεν βρίσκονται καν κοντά στην απόκτηση πολιτικής εξουσίας.

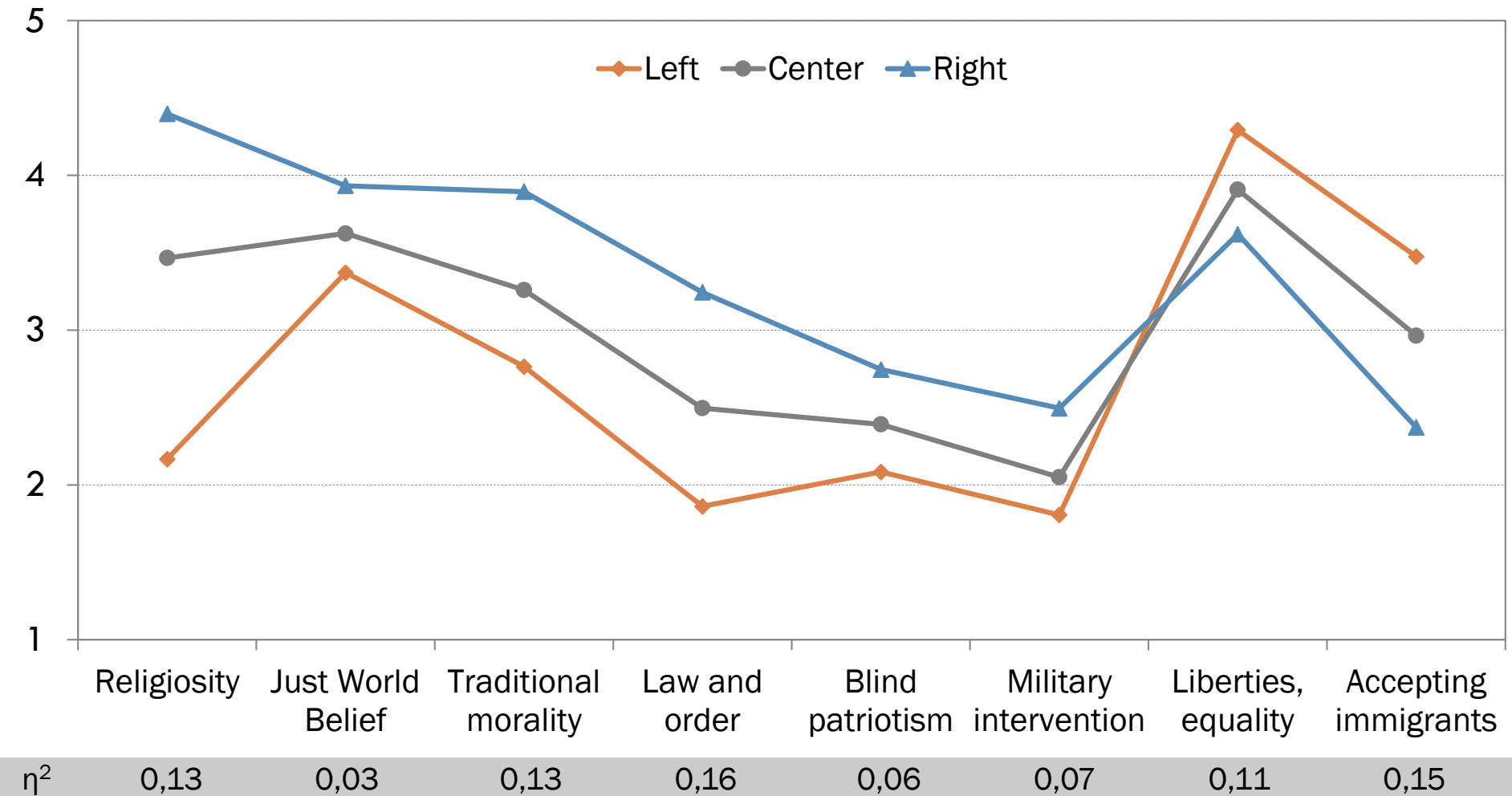
Αντιδράσεις του πολιτικού συστήματος απέναντι στην ακροδεξιά

- Σύμφωνα με τη λεγόμενη «πεταλοειδή» υπόθεση (θεωρία των δύο άκρων), υπάρχουν ομοιότητες μεταξύ των δύο άκρων του πολιτικού φάσματος (π.χ. αυταρχισμός). Η θεωρία αυτή βρίσκει υποστηρικτές παρόλο που είναι απαξιωμένη μεταξύ των ειδικών (Berlet & Lyons, 2000), καθώς έχει βρεθεί ότι τα ιδεολογικά προφίλ των δύο πόλων του πολιτικού φάσματος διαφέρουν σημαντικά (Παυλόπουλος, 2013).
 - Η θεωρία των δύο άκρων εγκλωβίζει τον πολιτικό διάλογο σε μια παραπλανητική αντιπαράθεση.
 - Η εξίσωση των νεοναζί με τη ριζοσπαστική αριστερά οδηγεί στη δημόσια νομιμοποίηση της ακροδεξιάς ιδεολογίας και των πρακτικών της.

Δύο ανόμοια άκρα: Ιδεολογικά προφίλ αριστερών, κεντρών και δεξιών ψηφοφόρων στην Ελλάδα

Πηγή

Παυλόπουλος, 2014

Σημείωση. Όλες οι διαφορές των μέσων όρων είναι στατιστικά σημαντικές ($p < 0,001$). $N \approx 400$.

Αντιδράσεις του πολιτικού συστήματος απέναντι στην ακροδεξιά

- Οι ευρωπαϊκές μεταναστευτικές πολιτικές έχουν αποδειχθεί διστακτικές και αναποτελεσματικές. Η μετανάστευση αλλάζει την κοινωνικο-οικονομική γεωγραφία των παραμεθόριων ζωνών (Τσιάνος & Καρακαγιάλη, 2010). Αυτό φέρεται να τροφοδοτεί τη διείσδυση των κομμάτων κατά της μετανάστευσης.
 - Ωστόσο, οι Dinas και Van Spanje (2011) έδειξαν ότι οι πολίτες είναι πιο πιθανό να ψηφίσουν υπέρ αντι-μεταναστευτικών κομμάτων μόνο όταν αντιλαμβάνονται σύνδεση μεταξύ μετανάστευσης και εγκλήματος. Επομένως, εάν θέλουμε να μειώσουμε την απήχηση των ακροδεξιών κομμάτων, η αποφυγή της ποινικοποίησης των μεταναστών είναι πιο ρεαλιστική στρατηγική από την προσπάθεια να σταματήσουμε τη μετανάστευση.

Η ακροδεξιὰ και τα ΜΜΕ

- Η ανοδική εκλογική δημοφιλία προκαλεί το ενδιαφέρον των μέσων ενημέρωσης. Αυτή η δημοσιότητα αποδίδει με αυξημένα ποσοστά στις δημοσκοπήσεις και, τελικά, στις εθνικές εκλογές.
- Ακόμη και η αρνητική δημοσιότητα μπορεί να ωφελήσει, παρά να βλάψει, τα ακροδεξιὰ κόμματα (Ελληνας, 2013), π.χ. αν καλύπτονται από λαϊκιστικά μέσα ενημέρωσης.
- Οι ακροδεξιές ομάδες χρησιμοποιούν τις ιστοσελίδες τους με σκοπό να προπαγανδίσουν τις θέσεις τους και να κινητοποιήσουν τους υποστηρικτές τους σε δράση (Padovani, 2008).
- Επιπλέον, αυτές οι ιστοσελίδες παρέχουν στους νέους μια ισχυρή πηγή για την οικοδόμηση ταυτότητας μέσω της διασύνδεσης με ομοϊδεάτες και τοπικές κοινότητες.

Αντί συμπεράσματος

- Η διπλή επιχειρηματολογία που υιοθετεί η στρατηγική της «αναβαθμόνωσης του φασισμού» μπορεί να αποδειχθεί δίκικοπο μαχαίρι για τα ακροδεξιά κόμματα (Ελληνας, 2013).
- Όσο τα κατεστημένα πολιτικά συστήματα στις ευρωπαϊκές χώρες αποτυγχάνουν να ξεπεράσουν τις πολλαπλές κρίσεις τους, θα υπάρχει άφθονο περιθώριο για τον δεξιό εξτρεμισμό και τον λαϊκισμό στη βάση της προσλαμβανόμενης απειλής και του ανταγωνισμού για την κατανομή των πόρων.
- Είναι σημαντικό οι πολίτες να παραμένουν σε εγρήγορση απέναντι στην ακροδεξιά, αλλά να μην κυριεύονται από φόβο που θα τους μετατρέψει σε άκριτες μάζες για οπορτουνιστές «δημοκρατικούς» πολιτικούς ηγέτες (Mudde, 2013).

Βιβλιογραφία

- Altemeyer, B. (1981). *Right-wing authoritarianism*. University of Manitoba Press.
- Berlet, C., & Lyons, M. (2000). *Right-wing populism in America: Too close for comfort*. Guilford Press.
- Billig, M. (2001). Humour and hatred: The racist jokes of the Ku Klux Klan. *Discourse & Society*, 12(3), 267-289.
- Copsey, N. (2007). Changing course or changing clothes? Reflections on the ideological evolution of the British National Party 1996-2006. *Patterns of Prejudice*, 41(1), 61-82.
- Dinas, E., & Van Spanje, J. (2011). Crime story: The role of crime and immigration in the anti-immigration vote. *Electoral Studies*, 30, 658-671. <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2011.06.010>
- Duckitt, J., & Sibley, C. (2010). Personality, ideology, prejudice, and politics: A dual-process motivational model. *Journal of Personality*, 78(6), 1861-1893. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2010.00672.x>
- Ellinas, A. (2013). The rise of Golden Dawn: The new face of the far right in Greece. *South European Society and Politics*, 18(4), 543-565. <https://doi.org/10.1080/13608746.2013.782838>
- Φίγγου, Ε., Μυλοπούλου, Ι., & Μπιρμπίλη-Καραλέκα, Α. (2013). Κατασκευές τις ιδεολογικής αρκότητας και «μειονοτικοποίηση» στην προεκλογική ρητορική του κόμματος «Χρυσή Αυγή». *Επιστημονική Επετηρίδα Τμήματος Ψυχολογίας ΑΠΘ*, 10, 499-527.
- Goodman, S., & Johnson, A. (2013). Strategies used by the far right to counter accusations of racism. *Critical Approaches to Discourse Analysis across Disciplines*, 6(2), 97-113.
- Greenberg, J., Pyszczynski, T., & Solomon, S. (1986). The causes and consequences of a need for self-esteem: a terror management theory. In R. F. Baumeister (Ed.), *Public self and private self* (pp.189-212). Springer-Verlag.

Βιβλιογραφία

- Langenbacher, N., & Schellenberg, B. (Eds.). (2011). *Is Europe on the 'right' path? Right-wing extremism and right-wing populism in Europe*. Friedrich-Ebert-Stiftung. Retrieved from <http://library.fes.de/pdf-files/do/08338.pdf>
- Mudde, C. (2013, Aug. 22). *Contrary to popular opinion, Europe has not seen a sharp rise in far-right support since the start of the crisis*. Retrieved from <http://bit.ly/13RLni3>
- Padovani, C. (2008). The extreme right and its media in Italy. *International Journal of Communication*, 2, 18. Retrieved from <http://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/314>
- Παυλόπουλος, Β. (2014). Ανιχνεύοντας το αξιακό υπόβαθρο της πολιτικής συμπεριφοράς. *Ψυχολογία*, 21(1), 1-20. https://doi.org/10.12681/psy_hps.23257
- Pratto, F., Sidanius, J., Stallworth, L., & Malle, B. (1994). Social dominance orientation: A personality variable predicting social and political attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 741-763. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.67.4.741>
- Rubin, J., Taylor, J., Pollitt, A., Krapels, J., & Pardal, M. (2014). *Intolerance in Western Europe: Analysis of trends and associated factors*. RAND Europe. Retrieved from http://www.rand.org/pubs/research_reports/RR334.html
- Stephan, W. G., & Stephan, C. W. (2000). An integrated threat theory of prejudice. In S. Oskamp (Ed.), *Reducing Prejudice and Discrimination* (pp. 23-45). Lawrence Erlbaum Associates.
- Tsianos, V., & Karakayali, S. (2010). Transnational migration and the emergence of the European border regime: An ethnographic analysis. *European Journal of Social Theory*, 13(3), 373-387. <https://doi.org/10.1177/1368431010371761>